

G. Santayana – estetik, filozof, literát – inšpiruje súčasnosť

Lenka Bandurová; lenka.bandurova@unipo.sk

Abstrakt: Autorka považuje estetické myslenie Geoga Santayana za úzko prepojené a naviazané na jeho filozofické postoje a rovnako na umeleckú tvorbu (román, poézia). Naznačuje, že jeho myslenie napriek rôznorodosti jeho tvorby (filozofických, estetických, literárnych, sociálnych a politických prác) sa vyznačuje kontinuitou. Poukazuje na fakt, že Santayanovo myslenie sa počas jeho tvorby nezmenilo, napriek tomu, že používal odlišný prístup alebo terminológiu, alebo štýl, médium... Poukazuje na vývoj jeho myslenia, posuny názorov a myšlienok, ktoré mal Santayana na krásu, umenie a život. Dokazuje, že sa z jeho raných estetických myšlienok postupne vyvinul vlastný ontologický systém filozofie. Autorka považuje Santayanovo myslenie, a najmä pojem „estetická skúsenosť“ za inšpiratívny zdroj pre súčasné estetické a filozofické teórie.

Ľúčové slová: umenie, estetická skúsenosť, esteticko-filozofické myslenie, inšpirácia.

Abstract: Authoress considers aesthetic thinking of George Santayana to be closely interconnected and knotted with his philosophical attitudes and at the same time with his art production (novel, poetry). The authoress suggests that his production (philosophical, aesthetic, literary, social, and political works), in spite of diversity of his ideas, can be characterized by continuity. She proves by evidence that Santayana's thinking has not changed during his production despite the fact that he has used different approaches or terminology or style, medium... She points at the development of his thinking, shifts of opinions and ideas, which he has had on beauty, art, and life. She points out that his own ontological philosophical system has been developed gradually from his youthful aesthetic ideas. The authoress considers Santayana's aesthetic thinking, especially his concept of "aesthetic experience" to be inspiring source for contemporary aesthetic and philosophical theories.

Keywords: art, aesthetic experience, aesthetic-philosophical thinking, inspiration.

V doterajšej filozofickej a estetickej literatúre je G. Santayana chápaný ako kontroverzná osobnosť a aj jeho filozofické a estetické názory a koncepcie sú brané ako kontroverzné, sporné a nejednoznačné. Naše čítanie a analýza pôvodných prác G. Santayana v pôvodnom jazyku čiastočne potvrdili toto všeobecné hodnotenie. Proces vyzrievania osobnosti G. Santayana a štýl písania jeho prác je na hranici medzi poetickým a exaktno-filozofickým jazykom.

Po prečítaní a preštudovaní prác G. Santayana možno konštatovať, že je to jedna ucelená osobnosť, či píše text umelecký, filozofický alebo estetický. Je to osobnosť s integrovaným myslením. V určitom zmysle je to osobnosť v dejinách filozofie a estetiky, pretože rad autorov, ktorí písali filozofické, teoretické estetické, alebo aj umelecké práce nedosahovali takúto vnútornú jednotu (napríklad J. P. Sartre ako dramatik a ako filozof sa odlišuje; alebo L. N. Tolstoj ako umelec a ako teoretik estetiky sa rovnako odlišuje, alebo L. Wittgenstein ako analytický filozof a ako milovník hudby sa rovnako odlišuje).

Kritik a teoretik venujúci sa aj dielu G. Santayana povedal o jeho filozofii, že „*otvorene predložil návrat nielen ku gréckym kategóriám, ale tiež, oveľa dôležitejšie [návrat] ich počítačnomu bodu, podľa ktorého považovali ľudskú bytosť za prirodzený organizmus v prirodzenom svete*“ (Lachs 1988, s. 19). Lachs mal na mysli Santayanovu svojbytnú filozofiu rozpracovanú v diele *Realms of Being*. Tento explicitný naturalizmus Santayanaovej vyzretej práce považujú mnohí komentátori za rys jeho myslenia, ktorý je v kontraste s jeho ranými prácami, jeho tvorivým humanistickým obdobím. Títo komentátori rozdelili Santayanaov vývoj myslenia do dvoch fáz. Za začiatok prvej fázy považujú rok 1896, rok kedy vyšla Santayanova prvá kniha venovaná estetike *The*

Sense of Beauty. Prvé obdobie pokračuje napísaním diela *The Life of Reason* (1905 – 1906) a trvá až do jeho odchodu z Harvardu a Ameriky, do roku 1912. Za akúsi „medzifázu“ v jeho myslení považujú dielo *The Wings of Doctrine* (1913), o ktorej hovoria, že „odbaľuje autorovu myseľ v prechode“ (Lachs 1988, s. 19). Začiatok druhej fázy vidia v roku 1923, keď napísal dielo *Scepticism and Animal Faith* a vyvrcholenie fázy vidia v diele *Realms of Being*, v štyroch zväzkoch jeho filozofie, ktoré napísal v rokoch 1927 – 1940. Prácu *Dominations and Powers* - poslednú prácu, ktorá vyšla počas Santayanovho života, považujú za „hybridnú“, keďže vykazuje „známky“ oboch fáz jeho myslenia. Vysvetľujú to tým, že Santayana dal dielo dohromady na základe poznámok, z ktorých niektoré boli napísané aj pred päťdesiatimi rokmi.

Stanovisko, že Santayana prešiel výraznou zmenou myslenia uprostred jeho tvorby možno považovať podľa Johna Lachsa za prijateľné len v tom ohľade, ak tou zmenou rozumieme rozdiel medzi východiskami, terminológiou a hlavnými záujmami jeho ranej tvorby, a neskorších vyzretých prác. V raných prácach bol centrom jeho záujmu človek. Santayana sa v týchto raných prácach pokúšal venovať umeniu, vede, náboženstvu, spoločnosti ako výtvorom tvorivej ľudskej aktivity. Avšak aj v týchto raných prácach je obsiahnutý jeho naturalizmus v pozadí jeho myšlienok a názorov. Analýzy sa však javia subjektivistické. Naopak neskoršie práce vidia túto humanisti ako akýsi druh zvierat'a v prírodnom svete. Chýba tam podľa nich dôraz na vznik ľudskeho sveta. Rovnako ako aj názor, že rozum môže vytvárať individuálnu a sociálnu skutočnosť považujú za odvrhnutý a nahradený asketickým spirituálnym životom, ktorý nevedie k ovládnutiu prírody, prostredia ale iba k dočasnému vyslobodeniu sa z frustrácie a nešťastia (pozri: Lachs 1988, s. 19-21). Niektorí komentátori dokonca zastávajú stanovisko, že na základe týchto dvoch odlišných fáz jeho myslenia možno hovoriť nie o jednom, ale o dvoch Santayanoch (Buchler 1967, s. 33-72).

S týmito názormi sa nestotožňujeme. Podľa nás nemôžeme povedať, že jeho myslenie sa zmenilo len preto, že používal inú terminológiu alebo odlišný prístup. Nezdá sa nám adekvátne, aby sme na základe toho hovorili o radikálnej zmene v autorovom myslení. Nám sa Santayanovo myslenie nejaví diametrálne odlišné v jeho ranej a vyzretej tvorbe. J. Lachs vysvetľuje podobné stanovisko týkajúce sa Santayanovho myslenia takto: „Rovnaké základné tvrdenia môžeme urobiť vo vedeckej práci rovnako ako v lyrickej poézii; jazyk, stres, metóda, všetky sa budú odlišovať, ale odkaž môže ostať rovnaký. Ak by rozdiely v prístupe a dôrazoch boli rozhodujúce, tragédia a komédia by nemohli vytvárať rovnaký zmysluplný názor. [...] identita myslenia ľahko prekoná rozmanitosť médií“ (Lachs 1988, s. 20).

Dané stanovisko podľa nás dokonale korešponduje s našimi názormi týkajúcimi sa Santayanovho myslenia. Santayana nerobil radikálny rozdiel medzi svojou filozofickou, estetickou, prozaickou či básnickou tvorbou. Svoje myšlienky počas svojho života vyjadroval pomocou rozličného média. Využíval odlišnú formu a odlišný štýl, aby mohol čo najpresnejšie vyjadriť to, po čom túžil. Bol si vedomý toho, že každý jazyk má svoje obmedzenia (plynulo čítal, písal a rozprával vo viacerých jazykoch). Možno práve to bol dôvod, prečo neostal pri jednom „médiu“ ale rozhodol sa vo svojej tvorbe uplatniť nielen rozmanité média, ale aj štýly. Jeho tvorba i myslenie sa môžu zdať odlišné, ale je to len na prvý pohľad, respektíve čítanie. Skôr by bolo dobré povedať, že Santayanove myslenie sa rozvinulo, vylepšilo, pretože dokázal pomenovať názory a stanoviská svojich prác filozofickou terminológiou, ktorá mu bola v raných prácach cudzia. Podobne interpretoval Santayanovo myslenie aj John Stuhr, ktorý konštatoval, že: „napriek dlhšej spisovateľskej kariére sa Santayanove názory zmenili počas tých rokov len trochu. Raná tvorba, najmä päť zväzkov *The Life of Reason*, boli pokusom rozvinúť naturalistickú teóriu ľudských podmienok pomocou analýzy historicky situovaného myslenia, inštitúcií a aktivít. Humanistické ladenie týchto kníh z nich spravilo obdivované a vplyvné hlavné myšlienky amerických liberálov počas mnohých rokov po prelome storočí. Neskoršie práce, najmä štvorzväzkové dielo *The Realms of*

Being, opakuje mnoho rovnakých tvrdení v prístupnejšom, ontologickom jazyku. Prekvapivo, zrozumiteľnejšie knihy získali menej oblasov a je to len teraz, čo Santayana začína byť na výsluní“ (Stuhr 2000, s. 340-341).

Santayanove myslenie, rešpektívne nazeranie a názory na svet, život, filozofiu..., podľa nás ostalo počas celej jeho dlhej tvorby nezmenené. Avšak jeho myslenie bolo vyzretejšie. Vyzretejšie vďaka skúsenosti, vzdelaniu, poznávaniu... Základná Santayanova vízia ostala v podstate rovnaká od čias ukončenia jeho štúdia až po jeho smrť. Od napísania práce *The Sense of Beauty*, až po dokončenie svojbytného filozofického systému *Realms of Being*.¹ Otázkou ostáva to, prečo niektorí komentátori hovoria o „dvoch Santayanoch“, o dvoch fázach jeho myslenia. Na základe poznania jeho diela a života možno hovoriť skôr o dvoch odlišných prístupoch a nie o dvoch fázach myslenia. Santayana bol počas celého svojho života ovplyvňovaný prostredím – americkým a európskym. Jeho rané práce poznačilo najmä štúdiom v Nemecku. Dôvod prečo v raných prácach kládol na človeka a tvorivú aktivitu človeka bol pravdepodobne ten, že filozofia devätnásteho storočia sa zaoberala otázkami týkajúcimi sa človeka. Pozitivistické filozofické myslenie sa opieralo i históriu a spoločnosť, ktoré pokladali za základ každej ľudskej aktivity. Pravdepodobne tento fakt možno pokladať za dôvod prečo sa Santayana začal venovať práve človeku. Tento prístup však nekorešpondoval s jeho láskou a oddanosťou ku gréckej filozofii, umeniu, kultúre. Obľuba Grékov pramení z obdobia jeho štúdia v Nemecku. Jeho nový prístup vidno už v diele *The Life of Reason*, v ktorom hovorí o rozume a tom, že práve rozum je ten, ktorý vytvára ľudské inštitúcie – spoločnosť, vedu, náboženstvo, umenie, ale aj dobrý a šťastný život.

Počas celej Santayanovej tvorby sa na jeho myslenie podieľali najmä vonkajšie faktory. Myslíme tým prostredie, v ktorom sa nachádzal, kde pôsobil, ale rovnako aj myslitelia, s ktorými sa priatelil a komunikoval. V dvadsiatom storočí nastáva silný obrat od humanistického idealizmu, ktorý dominoval koncom devätnásteho storočia a nastáva radikálny posun k realistickým koncepciám. G. E. Moore, B. Russell a iní, s ktorými Santayana udržiaval kontakty „vytvorili“ nové kategórie ktoré sa stali populárne v tomto období. Za prelomovú možno považovať prácu G. E. Moora *Refutation of Idealism* (1903), ktorá mala významný vplyv na mysliteľov najmä v anglofónnom prostredí. Títo myslitelia sa nesnažili skúmať nejaké symbolické formy mysle, ale snažili sa „vytrhnúť“ z osídien idealizmu. Santayanovo myslenie sa nezmenilo ani v tejto fáze, ale bolo opäť ovplyvnené novými postojmi, stanoviskami súčasnej filozofie a filozofického myslenia, najmä anglofónneho prostredia. Okolo roku 1920 nastáva v jeho tvorbe explicitný obrat k realizmu a materializmu, ktorý ho priviedol až k napísaniu svojbytnej filozofie. Filozofické prostredie, v ktorom sa pohyboval ho priviedlo k tomu, aby prehodnotil svoje názory a postoje na základe nových podmienok, spoločenských vzťahov... J. Lachs komentoval tento Santayanov vývoj myslenia týmito slovami: „vonkajšie vplyvy prenikli do vnútorného života. Nevedomky a bez toho aby to mali v úmysle, staré myšlienky vypľzli a čoskoro začali nosiť nový šat“ (Lachs 1988, s. 22).

Z uvedeného stanoviska je zjavné, že Santayanovo dielo je potrebné skúmať, analyzovať a interpretovať komplexne, len potom možno odhaliť podstatu jeho myslenia. Pretože Santayana skĺbil vo svojej osobnosti filozofa, estetika i literáta. „Filozof“, „estetik“ i „literát“ v ňom navzájom kooperujú. To, čo sa zdá byť nezlučiteľné Santayana dokázal zlúčiť a vytváral z toho maximum. Dokázal skĺbiť v sebe tieto tri „osoby“, aby vytvoril jednu výnimočnú osobnosť – Santayanu mysliteľa. Mysliteľa – inšpirátora. Práve vďaka tejto nejednotnosti názorov na Santayanovu osobu a myslenie púta dnes pozornosť a inšpiruje svojimi azda pre niektorých kontroverznými názormi.

¹ J. Lachs prirovnáva Santayanu k hercovi, ktorý nestále mení kostým podľa toho v akom predstavení hrá. Herec je stále rovnaký a v každej hre vidíme istú kontinuitu v jeho myslení a štýle. Bolo by dosť absurdné volať ho inými menami keď hrá odlišnú rolu (pozri: Lachs 1988, s. 21)

Santayanovo estetické i filozofické myslenie dnes opäť pútajú pozornosť. V dnešnej postmodernej dobe, dobe pluralizmu, dobe nekonečných možností a príležitostí je podľa nás potrebné, aby sme sa opäť pozreli na tvorbu a dielo Georga Santayana. Jeho myšlienky o kráse ako hodnote, o objektivizovanom potešení, jeho chápanie estetickej skúsenosti, ale aj jeho ontologické otázky – esencia, existencia sa podľa nás stali istým východiskom pre súčasnú americkú estetiku a nielen to, jeho vplyv je markantný aj v súčasnom filozofickom myslení americkej filozofie. Zdá sa, že ním nastolené otázky a problémy majú aktuálny dopad. A to i napriek tomu, že bol odmietaný najmä kvôli „málo filozofickému štýlu“, respektíve štýlu nefilozofickému. Netreba sa báť jeho poetického či „nefilozofického štýlu“, ale pokúsiť sa znovu ho čítať a interpretovať z pohľadu umenia, estetiky, filozofie i etiky 21. storočia.

Santayanove realistické a analytické riešenia najmä pojmu estetickej skúsenosti sa pravdepodobne stali východiskom pre neskoršie pragmatické esteticko-filozofické úvahy J. Deweyho a sú možno inšpiratívne aj pre súčasných neopragmatikov, (napr. R. Shusterman), ktorí tvoria hlavný prúd typicky amerického myslenia XX. a XXI. storočia.² Zdá sa nám, že G. Santayana ovplyvnil J. Deweyho svojim chápaním skúsenosti. J. Dewey princíp skúsenosti ako interakcie medzi jednotlivcom a prostredím využíva vo svojom diele. „*Biologická povaha rozumu, naturalizmus alebo materializmus, rehabilitácia pocitu a záľuby, nepriateľstvo voči dualizmom a autonómiám a konečný sociálny zmysel umenia, to všetko sú témy, ktoré pripomínajú Santayanovu estetiku*“ (Tagliabue 1960, s. 172). Santayana presadzoval v Amerike anti-dualistický postoj a evolucionistické poňatie rozumu. Dewey ako aj ďalší americkí myslitelia danej doby sa v mnohom odkazujú na Santayana, filozofa tak často zatracovaného. Santayana možno podľa nás považovať za predchodcu poňatia estetických otázok a umenia vo vzťahu k skúsenosti. Pre neho bolo umenie ideálom. Rovnako pristupoval k umeniu aj J. Dewey. Ideál nie je nič iné ako výber a organizácia skúseností, t. j. proces ujasňovania, zintenzívňovania a koncentrovania skúseností, čo spôsobí, že sa skúsenosť nadradí normálnym podmienkam života. Život je však v dnešnej dobe chaotický a roztrieštený, preto za najdokonalejšiu skúsenosť považuje Santayana estetickú skúsenosť. A táto estetická skúsenosť by sa mala stať istým pravidlom života (Tagliabue 1960, s. 172).

Ako možno chápať estetickú skúsenosť, respektíve zážitok v diele J. Deweyho? Na Santayanovo ponímanie a zdôrazňovanie dôležitosti estetickej skúsenosti nadväzoval popredný predstaviteľ amerického pragmatizmu J. Dewey vo svojom diele Umenie ako skúsenosť. Taliansky teoretik Tagliabue tvrdí, že Dewey previedol po Santayanovi kritérium krásna z teórie do praxe. V diele *Art as Experience* hovorí, že „umenie ako skúsenosť je rovné „krásnej skúsenosti“. Pre Deweyho je „skúsenosť všetko to, čím dosahujeme dokonalosť, každý realizovaný proces, každá úplná skúsenosť, nebrzdená, neprerušovaná, každá interakcia jednotlivca v prostredí“ (Tagliabue 1960, s. 236). Dielo oboch týchto mysliteľov je silno späté s naturalizmom (Tagliabue 1960, s. 236).

Napriek skutočnosti, že Santayana aj Dewey vo svojich koncepciách umenia zdôrazňujú dôležitosť estetickej skúsenosti každý zastáva odlišné stanovisko na umenie. Zatiaľ čo Santayana, hoci nepopiera fakt, že základom umenia je samotný život, zastáva názor, že krásne umenie je určitým spôsobom len pre vyvolených. Môžeme povedať, že jeho koncepcia je skôr elitárska, určená pre vzdelaných a skúsených jedincov. Naopak Dewey sa snaží vo svojej koncepcii poukázať na to, že akt samotnej skúsenosti (zážitku) je najpodstatnejší bez ohľadu na predchádzajúcu skúsenosť. Santayana preferoval umenie pre elitu, teda vysoké umenie pre danú vysokú triedu, vzdelaných jednotlivcov s bohatou estetickou skúsenosťou. --- Dewey naopak, mal sociálne cítenie a chcel umenie pre všetkých, pre všetky spoločenské vrstvy a triedy, chcel zmazať hranice medzi vysokým a nízkym umením. Na tieto Deweyho myšlienky ohľadom vysokého

² Podobné stanovisko zastáva aj J. Sošková (1940, s. 80).

a nízkeho umenia, nadviazala postpragmatická estetika R. Shustermana, ktorý hovoril o umení rapu, kde sa hranice medzi vysokým a nízkym umením zmazali veľmi viditeľne.

Hoci sa obaja autori zaoberali estetickou skúsenosťou je zaujímavý ich odlišný pohľad na filozofiu umenia a umenie a jeho úlohu v spoločnosti a taktiež pohľad na jednotlivca – prijímateľa i autora. Úlohou filozofie umenia je podľa Deweyho „*obnoviť kontinuitu medzi kultivovanými a zosilnenými formami skúsenosti, teda umeleckými dielami a každodennými udalosťami, aktivitami a trápeniami, ktoré sú všeobecne rozpoznané ako tie, ktoré utvárajú skúsenosť*“ (Dewey 1989, s. 9). Dewey hovorí o potrebe obnovenia kontinuity vo filozofii umenia a nie v umení. Umenie je „*vysvetlený a zdôraznený vývoj znakov, ktoré patria do každej normálnej kompletnej skúsenosti*“ (Dewey 1989, s. 53). Toho si musí byť vedomá estetická teória a z toho musí vychádzať pri svojom skúmaní. Jeho filozofia umenia sa venuje a zaoberá viac umeleckým ako estetickým. Obaja autori kladú dôraz na prijímateľa, ale Dewey na rozdiel od Santayana sa nevenuje ani estetickému postoju ani princípom interpretácie umenia. Obaja autori sú vo svojich koncepciách presvedčení, že závisí na jednotlivcovi, a jeho skúsenosti, či objaví „to“ estetické, respektíve umelecké. Slovom J. Deweyho „*nová básň je vytvorená každým, kto je schopný čítať poeticky*“ (Dewey 1989, s. 113). Ako Santayana tak aj Dewey sa venoval otázke úlohy umenia v spoločnosti, v živote človeka. Pre oboch mysliteľov bolo umenie istou nepostrádateľnou súčasťou života človeka. Dewey je presvedčený že umenie má morálnu funkciu v živote človeka a čo viac, môže človeka istým spôsobom oslobodiť od konvenčnosti či úskalí bežného života. Santayana bol presvedčený, že umenie je jedným zo spôsobov, respektíve zo sfér života rozumu (podobne ako náboženstvo či veda), ktorý môže do viesť človeka ku šťastiu a harmónii, ktorý ho vedie k progresu v živote, tak Dewey verí, že umenie môže spraviť život krajším. Dielo oboch týchto mysliteľov je silno späté s naturalizmom (Tagliaubue 1960, s. 236).

Na tomto mieste sa nám zdá vhodné spomenúť prácu John Dewey: Caput mortum anebo nové paradigma estetiky? od Zdeňky Kalnickej aby sme sa dôkladnejšie pozreli na Deweyho chápanie estetickej skúsenosti a umenia. Deweyho ponímanie estetickej skúsenosti bolo podľa autorky inšpiratívne i pre súčasné estetické teórie postpragmatizmu a dokonca hovorí o tom, že „*i zo strany estetikov je Dewey často spájaný s novým paradigmatom v oblasti umenia, je považovaný za duchovného otca postmoderného umenia*“ (Kalnická 1996, s. 5). Autorka sa zmieňuje o dôležitosti skúsenosti v Deweyho filozofickej koncepcii a v koncepcii estetiky o estetickej skúsenosti. Ak sa snažíme objasniť Deweyho filozofické či estetické myslenie, musíme to urobiť pomocou pojmu skúsenosti, respektíve estetickej skúsenosti. Ako sa snažil Dewey vymedziť tento pojem? Kalnická uvádza, že jeho snaha „*o vymedzenie tohto pojmu je vedená snahou o zrušenie všetkých dualizmov, ktoré nachádzajú vo filozofických tradíciách objektivizmu a subjektivismu: duality prírody a ducha, skúsenosti a rozumu, ideálneho a reálneho a ďalších*“ (Kalnická 1996, s. 5). Práve z uvedeného citátu je zrejmy zásadný rozdiel medzi Santayanovou a Deweyho koncepciou estetiky a umenia. Rozdiel medzi ich chápaním pojmu estetickej skúsenosti. Dewey sa snažil dualizmov vyvarovať, Santayana na druhej strane sa týchto dualizmov pridŕža. V jeho koncepcii je vzťah subjekt – objekt, či spomenutý problém „*mind and body relation*“ dôležitý a nevyhnutný. Daný vzťah tvorí podstatu jeho filozofického i estetického myslenia. Deweyho chápanie skúsenosti je veľmi široké a do pojmu skúsenosti zahŕňa, mohli by sme povedať, skoro celý svet (bližšie: Dewey 1989). Aj Santayana chápal skúsenosť veľmi široko. Rešpektovaním anglosaskej tradície sa stal tvorcom chápania estetickej skúsenosti a empirickú estetickú skúsenosť chápal ako súčasť celej ľudskej skúsenosti. Santayana bol presvedčený, že estetické neexistuje ako niččo samostatné, ale estetické považuje za jeden z rozmerov ľudskej skúsenosti. Práve estetické zafarbuje každú ľudskú skúsenosť. Estetické je aktívnym prvkom. Aktivita estetického spočíva v tom, že je vyjadrením nezištného, neutilitárneho záujmu – hrá pozitívnu úlohu, vedie človeka k odstupu, nadhľadu, nezištnosti. Z uvedeného možno konštatovať, že ak estetické vo vzťahu k všeobecnej ľudskej skúsenosti prevládne,

vzniká umelecké dielo. Zatiaľ čo u Santayana estetická skúsenosť vzniká zo vzťahu medzi ľudským jedincom a prostredím, tak Dewey chápanie estetického skúsenosti ešte viac rozšíril. U neho nemožno hovoriť len o vzťahu medzi človekom ako prostredím, ale o vzťahu respektíve vzájomnom pôsobení organizmu a prostredia, ako na to poukázala Z. Kalnická vo svojej štúdií (pozri Kalnická 1996, s. 6-7).³

Z uvedených súvislostí medzi Santayanom a Deweyom, medzi ich koncepciami, chápaním umenia, a skúsenosti – hoci sme istú spojitosť naznačili len okrajovo a táto problematika by si zaslúžila podrobnejšie preskúmanie dokonca i v samostatnej vedeckej práci – by sme mohli konštatovať, že pre obidvoch autorov je umenie nepostrádateľnou sférou v živote človeka, v spoločnosti. Sférou, ktorá robí život človeka svetlejšim, plnším, i prijateľnejším. Zdá sa nám, že Santayana ktorý sa pokúsil rozpracovať pojem estetického skúsenosti a spojiť ho s estetickými otázkami – krásou, dobrom ... (v diele *The Sense of beauty* 1896), ale aj so samotným umením v diele *The Life of Reason* (1905 -1906) mohol ovplyvniť svojím poňatím estetického skúsenosti aj J. Deweyho, ktorého dielo *Art as Experience* vyšlo až v roku 1934.⁴ Z dostupných materiálov je zrejmé, že Dewey poznal Santayanove diela, a Santayana zas diela J. Deweyho, keďže obidvaja nespustili „zo seba oči“.⁵ Sledovali publikácie, ktoré publikoval „ten druhý“ a to až do roku 1952, do roku keď obaja títo významní myslitelia zomreli (bližšie: Dilworth 2003, s. 15-30 a Shook 2003, s. 1-13. in Kerr, Lawson).

Napriek akémusi pozabudnutiu, respektíve nevšímavosti o Santayanu a jeho dielo v 30-tych rokoch 20. storočia v európskom i svetovom kontexte, sa jeho reputácia ako mysliteľa vhodného povšimnutia dostávala do povedomia krátko po jeho smrti v roku 1952, keď sa jeho pozícia a tvorba začala chápať ako významný prínos pre filozofiu dvadsiateho storočia, pretože „*svojím prenikavým kritickým pohľadom nastavil zrkadlo nielen americkej kultúre, ktorej dieťaťom sa chtiac-nechtiac stal, ale aj celej západnej civilizácii.*“ Poskytol nový pohľad na staré problémy a otázky spoločnosti, filozofie či umenia a čo viac „*jeho klasickistický prístup, ovplyvnený Platónom a Aristotelom ale aj ďalšími mysliteľmi, zaiste slúžil ako vyváženie nadmerného vplyvu pragmatistických 'novokantovcov' na vývoj súčasnej americkej filozofie*“, tvrdí A. Riška o Santayanovom význame nielen pre americkú filozofiu, ale najmä pre súčasnú americkú filozofiu (Riška 1996, s. 95).

Literatúra:

- [1] BUCHLER, J. 1967. One Santayana or Two? In: LACHS, J. (ed.) *Animal Faith and Spiritual Life: Previously Unpublished and Uncollected Works of G. Santayana with Critical Essays on His Thoughts*. New York: Appleton-Century-Crofts. s. 33 – 72.
- [2] DEWEY, J. 1989. *Art as Experience*. In: BOYDSTON, J., A. (ed.) *The Later Works, 1925 – 1953*. vol. 10. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.

³ Z. Kalnická nesúhlasí s tvrdením Q. Morpurgo-Tagliabueho, že Dewey vzhádza z „interakcie medzi človekom a prírodou“. K tomuto nesúhlasu sa prikláňame a dodávame, že o tejto interakcii je vhodnejšie hovoriť pri G. Santayanovi a jeho chápaní estetického skúsenosti.

⁴ Napríklad aj taliansky teoretik Q. Morpurgo-Tagliabue zastáva názor, že Deweyho estetika je v určitom zmysle pokračovaním Santayanovej estetiky. A rovnako je presvedčený, že Dewey previedol po Santayanovi kritérium krásna z teórie do praxe (bližšie Tagliabue 1960).

⁵ Možno spomenúť, že Dewey napísal recenziu aj na Santayanov román *The Last Puritan*, krátko po jeho publikovaní. Pozoroval, že kniha obsahuje „pozoruhodne málo udalostí na pozadí diania ... scéna je scénériou; scéna pre postavy, ktoré sú jej charaktermi“ (Dewey 1987 podľa Santayana 2001).

- [3] DILWORTH, D. 2003. Santayana's Review of Dewey's Experience and Nature: Pivotal Expression of Philosophy of Living Nature and Vivacious Spirit. In: KERR - LAWSON, A. (ed.) Overheard in Seville: Bulletin of the Santayana Society. no. 21.
- [4] GILBERTOVÁ, E., K., KUHN, H. 1965. Dějiny estetiky. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění.
- [5] KALNICKÁ, Z. 1996. John Dewey: Caput mortum anebo nové paradigma estetiky? In: Filozofie, psychologie, sociologie. Zborník prací filozofické fakulty ostravské univerzity č. 2, s. 5.
- [6] LACHS, J. 1988. George Santayana. Boston: Twayne Publishers.
KERR - LAWSON, A. (ed.), 2003. Overheard in Seville: Bulletin of the Santayana Society. Indianapolis. Dostupné na internete: <http://www.math.uwaterloo.ca/~kerrlaws/Santayana/Bulletin/seville.html>.
- [7] RIŠKA, A. 1996. Americká Filozofia: Od Peircea po Quina. Bratislava: Iris.
- [8] SANTAYANA, G. 1905. The Life of Reason, volume. IV. New York.
- [9] SANTAYANA, G. 1954. Life of Reason or The Phases of Human Progress. One volume edition. London: Constable and Co. Ltd.
- [10] SANTAYANA, G. 1988. The Sense of Beauty. Being the Outlines of Aesthetic Theory. Critical Edition. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The MIT Press.
- [11] SANTAYANA, G. 2001. The Last Puritan: Memoir in the Form of Novel. Cambridge, Massachusetts, and London, England: MIT Press.
- [12] SOŠKOVÁ, J. 1994. Dejiny estetiky II. (Antológia). Prešov: Filozofická fakulta v Prešove.
- [13] STUHR, J. 2000. Pragmatism and Classical American Philosophy. Essential Readings and Interpretative Essays. New York: Oxford University Press.
- [14] TAGLIABUE, G. - M. 1960. Současní estetika. Milano: Odeon

Mgr. Lenka Bandurová, PhD.
Inštitút estetiky, vied o umení
a kulturológie
lenka.bandurova@unipo.sk

www.casopisespes.sk
